

МОЄ ВІДКРИТТЯ

КОЗАЦЬКА ДОБА

Ти довідаєшся, якою славетною була українська козацька держава.

61

ЧОМУ КОЗАКІВ НАЗИВАЛИ
ЗАПОРОЖЦЯМИ?

• **Пригадай**, коли в нашій країні відзначають День українського козацтва.

Невдоволені чужоземним пануванням, наші земляки переселялися на землі за дніпровськими порогами. Пороги — це виступи граніту й інших гірських порід у річищі Дніпра. Вони називали себе **козаками**, жили за власними законами та традиціями. Головний осідок козаків — **Запорозька Січ**. Назва «Січ» походить від слова «сікти», тобто «рубати», й означає укріплення з дерева. Першу січ було збудовано за наказом **князя Дмитра «Байди» Вишневецького** на острові Хортиця посеред Дніпра, нижче від місця, де річку перетинають пороги. Через те Січ і називають Запорозькою.

Посеред Січі містився майдан для навчання козаків військової справи. Також на ньому всі разом козаки обирали гетьмана, вирішували поточні військові справи, карали тих, хто порушував закони.

Щоб стати справжнім запорозьким козаком, необхідно було пройти відповідну підготовку, яку витримували не всі, тож не всі й ставали козаками. Новачок, незалежно від віку, приймався спочатку в «молодики». Молодик багато років учився фехтувати, влучно стріляти, їздити верхи на коні, виконувати гопак, який був

не просто танцем, а бойовим мистецтвом. На Січі вчили швидко плавати по Дніпру й морем на **човнах «чайках»**, видовбаних з верби або липи. Усі ці заняття розвивали силу та спритність.

Козацькі човни на поштових марках України

Козак мав не тільки бути неперевершеним воїном, а й так само добре знати грамоту й основи медицини. Найталановитіші навчалися ще й основам дипломатії, вивчали іноземні мови, оскільки їм доводилося налагоджувати дружні зв'язки з різними країнами. Керували навчанням досвідчені воїни й старшини, при яких юнаки служили **джурами**.

Козацька рада
на Січі
(гравюра)

Комплекс
Запорозька Січ
на Хортиці

Герб
Війська
Запорозького

Довідайся значення слова

Джу́ра — це зброєносець у козацької старшини.

Відтак козаки займалися не тільки військовими справами, захистом українських земель від ворогів,

а й брали участь у всіх сферах суспільного життя. Козаки мали різні професії: ковалі, вчителі, художники, музиканти, філософи та священнослужителі.

Запорозька Січ зміцнювалася. Козаки звільняли одне за одним міста й села від чужоземного панування.

Запам'ятай і поясни зміст прислів'їв про козацьку вдачу та звичаї.

- *Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води.*
- *Козак з біди не заплаче.*
- *То не козак, що отаманом не думає бути.*

З'ясуй за допомогою додаткових джерел інформації відомості про життя і подвиги одного з видатних гетьманів Запорозької Січі.

Пригадайте, які народні козацькі пісні ви знаєте. **Інсценізуйте** одну з них.

Чому козаків називали запорожцями? Яке значення мав майдан у Запорозькій Січі? Які заняття були в запорозьких козаків? **Доведи**, що на Запорозькій Січі була сувора дисципліна. **Пригадай**, які книжки про козаків тобі відомі. **Підготуй** розповідь про ту, яка сподобалася тобі найбільше.

62

ХТО ПРОСЛАВИВ ЗАПОРОЗЬКУ СІЧ?

• **Пригадай:** що повинен уміти та знати справжній козак.

Розгляньте фрагменти репродукцій картин (див. с. 39). Які риси характеру, на вашу думку, притаманні зображеним козакам? **Обговоріть.**

Ілля Рєпін.

Запорожці пишуть листа турецькому султану (фрагмент картини)

Народна картина.

Козак Мамай

Козаками було створено Українську козацьку державу. Очолив її гетьман **Богдан Хмельницький**. Він мав гарну освіту, добре знав військову справу, іноземні мови, був управним дипломатом. Козацькою столицею за його часів було **місто Чигирин**, що на Черкащині, в інших містах за головних були козацькі полковники.

В історії козацтва чимало імен, відомих не лише на батьківщині, а й далеко за її межами. Одним із них був полковник **Іван Сірко**, що гетьманував у Запорозькій Січі в період з 1659 по 1680 рік. До Січі хлопець потрапив у 13 років. Він добре навчався і став досвідченим у військових справах, відважним і рішучим у боях. І донині збереглося багато козацьких пісень, дум, народних легенд про відвагу гетьманів і полковників: Івана Сірка, Івана Богуна, Данила Нечая.

Одним з улюблених художніх образів був **козак Мамай**, який уособлював силу духу, волелюбність, миролюбний характер нашого народу. Українці любили малювати «козаків Мамаїв» скрізь: на полотнах, стінах хат, дверях і віконницях, посуді.

До нашого часу збереглося чимало творів архітектури й живопису, створених на замовлення козацької

старшини. Зокрема, гетьман **Іван Мазепа** власним коштом збудував понад 20 соборів і церков. За його часів в архітектурі виник особливий стиль — **українське бароко**, рисами якого є урочистість і пишність. Водночас було відбудовано та надано барокових рис давнім київським храмам: Софії Київській і Михайлівському Золотоверхому собору.

Пилип Орлик

Козаками було створено одну з перших у Європі **конституцію** — закон, за яким усі люди визнавалися вільними. У 1710 році гетьман **Пилип Орлик** підписав конституцію, яка чітко описувала систему влади, розподіляла права й обов'язки гетьмана та козацької ради. Слід зазначити, що у США конституція з'явилася лише за сімдесят років.

Запам'ятай і поясни зміст прислів'їв про козацьке життя.

- *Козацькому роду нема переводу.*
- *Степ та воля — козацька доля.*
- *Козак журби не має, з біди не заплаче.*

Досліди (за допомогою додаткових джерел інформації) походження козацьких прізвищ. **Наведи** приклади, дібрані самостійно.

Які гетьмани та полковники прославили Запорозьку Січ? Як збагатилася культурна спадщина нашого народу за часів Гетьманщини? **Доведи**, що Військо Запорозьке було справжньою українською козацькою державою.

63

ЯКИМИ БУЛИ РЕМЕСЛА ТА НАРОДНІ ПРОМИСЛИ УКРАЇНЦІВ?

- **Пригадай**, що належить до культурної спадщини.

- **Розглянь** зображення витворів народних майстрів. **Назви** види народних ремесел.

Витвори народних майстрів

Наші пращури вміли будувати та прикрашати будинки, виготовляти посуд, шити одяг, робити хатнє начиння. Увесь свій досвід й уміння вони передавали від одного покоління до іншого. Нерідко звичайні побутові речі, зроблені народними майстрами з любов'ю, перетворювалися на справжні витвори мистецтва.

До народних промислів і ремесел належать *розпис хат, плетенкарство й лозоплетіння, різьбярство, ковальство, художній розпис посуду, килимарство* тощо. На всю Україну та за її межами славиться кераміка з *полтавського села Опішня, розписний посуд з Петриківки, дерев'яні різьблені витвори карпатських майстрів*. До поширених й улюблених народних мистецтв також належать *виготовлення іграшок, вишивання і художнє ткацтво, писанкарство*. За технікою і візерунками можна впізнати «адресу» писанки, килима, рушника або іншого виробу, оскільки в кожному краї це роблять по-своєму. І тепер роботи народних майстрів і майстринь особливо цінуються, бо кожний

виріб є неповторним. Багато українських прізвищ утворені від назв професій. Наприклад: *Коваленко, Гончаренко, Ткаля, Маляр*.

Чи знаєш ти?

До Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України належать Опішнянська кераміка, Петриківський розпис, козацькі пісні Дніпропетровщини, технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Полтавської області.

Опішнянська
кераміка

Вишивка хрестиком є найпопулярнішим швом української сорочки. Навіть давньогрецький історик Геродот писав, що вишивкою прикрашали одяг ще скіфи, які населяли причорноморські степи. Кожний край України може похвалитися своїми неповторними вишиванками. Вони відрізняються фасонами, кольором, способом вишивання, орнаментом і візерунками.

Щороку в третій четвер травня відзначають **Всесвітній день вишиванки**.

- **Досліди**, коли в цьому році буде відзначатися День вишиванки. **Поміркуй**, як ти можеш долучитися до його святкування.
- Які народні промисли та ремесла поширені в Україні? Чим відрізняються вишиванки з різних куточків України? Чи подобається тобі ідея вшанування традиційного українського вбрання?
- Що, на твою думку, святкують у День вишиванки?